

В. Г. Федоренко,

д. е. н., професор, зав. каф. теоретичної та прикладної економіки, ІПК ДСЗУ

С. В. Палиця,

д. е. н., професор, ІПК ДСЗУ

ДИНАМІКА І ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТИВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті викладені основні напрями інвестування та економічного зростання, які необхідні для державного регулювання економіки. Особлива увага приділена посиленню інвестиційно-інноваційної складової економічного зростання.

Ключові слова: тенденція, державне регулювання, інноваційна діяльність, криза, стратегія, позиція, кредитування, потенціал.

Система державного регулювання інвестиційної діяльності за роки ринкових перетворень зазнала значних змін внаслідок різкого зниження обсягів виробництва, капітального будівництва, інвестицій, відпливу капіталу із країни, скорочення масштабів інноваційної діяльності, яка значною мірою визначає стратегічні пріоритети розвитку країни.

В умовах сучасної фінансово-економічної кризи ці проблеми проявляються ще в більш гострій формі. Для комплексного вирішення зазначених проблем, а також посилення інвестиційно-інноваційної складової економічного зростання необхідні нові підходи до державного регулювання інвестиційного розвитку промислових підприємств.

Однак, на даний момент залишаються невирішеними проблеми, пов'язані з інвестиційною діяльністю, відсутня єдина думка про зміст системи державного управління і регулювання, її механізми і, як наслідок, способи оцінки ефективності форм державного регулювання інвестиційної діяльності, які використовуються у теперішній час.

Інтерес до проблеми, що досліджується, викликаний ще й тим, що в даний час спостерігається новий етап розвитку системи державного регулювання інвестиційної діяльності, що певною мірою викликано світовою фінансовою кризою. У зв'язку з цим тема дослідження є актуальною і своєчасною.

Аналіз теоретичних засад та практичного досвіду методів державної підтримки інвестиційної діяльності промислових підприємств показує, що основне завдання держави — не тільки фінансова допомога, воно є значно більшим і полягає у створенні найбільш сприятливого економічного середовища, в якому здійснюється інвестиційний розвиток суб'єктів господарювання.

Перед державою стоять завдання щодо удосконалення механізму підтримки організацій і підприємств та ефективного управління цим механізмом. Вирішення цих проблем неможливе без розробок нових теоретичних положень, інструментарію оцінки та методичного забезпечення аналізу ефективності функціонування державного механізму підтримки підприємств з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду [1].

Під методами державного регулювання розуміється упорядковане застосування державою системи заходів та прийомів, котрі сприяють інноваційному розвитку підприємств. Таке визначення співвідноситься із поняттями "метод" і "регулювання", які є в "Сучасному тлумачному словнику української мови", відповідно до якого "метод" означає прийом, що застосовується у певній галузі діяльності, а "регулювання" — упорядкування, внесення системи в якусь діяльність [2, с. 474, 757].

У світовій практиці за рівнем та формами підтримки інвестиційної діяльності з боку держави прийнято виді-

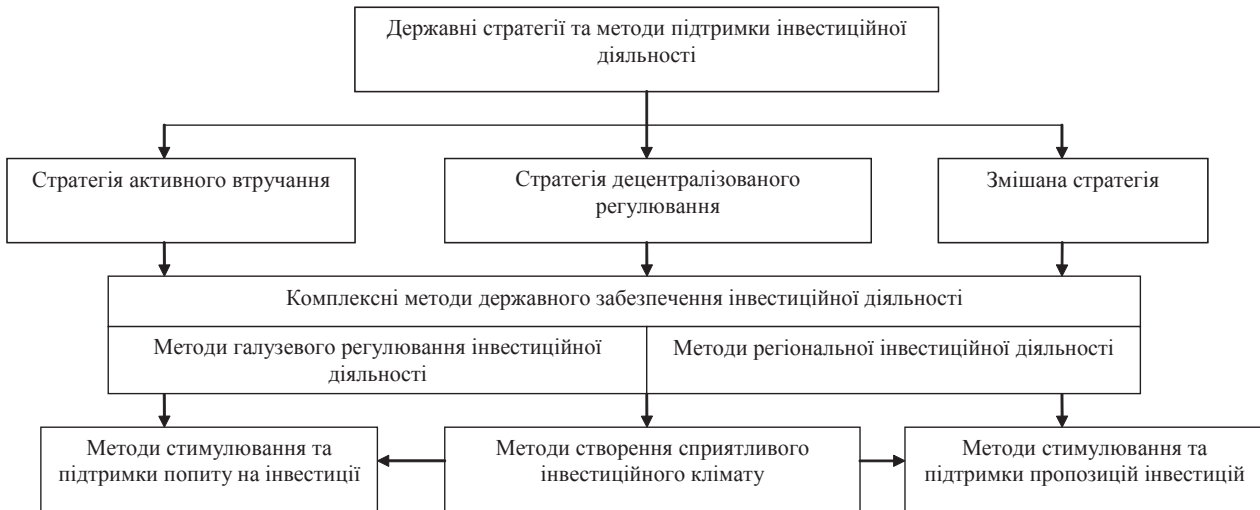

Рис. 1. Стратегії та методи державного регулювання інвестиційної діяльності

ляти: державні стратегії активного втручання; децентралізованого регулювання; змішані. При цьому використовуються специфічні методи державного забезпечення інвестиційної діяльності: методи створення інвестиційного клімату, а також методи стимулювання попиту і пропозиції на інвестиції (рис. 1).

Стратегія активного втручання в інвестиційну діяльність передбачає визнання державою інвестиційної діяльності переважаючим фактором економічного зростання економіки різних країн та забезпечує провідну роль у визначенні масштабів, термінів і пріоритетів інноваційного розвитку. При цьому держава не тільки опосередковано бере участь у реалізації інвестиційних програм, але й сприяє їх активному фінансовому забезпеченню [3; 4; 5, с. 124—126].

Крім того, активне втручання держави спостерігається в наданні суттєвих пільг як підприємницьким структурам, так і вищим освітнім закладам, котрі самостійно виконують НДДКР (Японія).

Держава бере участь в інвестиційному процесі як прямо, через державний сектор економіки, так і опосередковано, через свої інституції: органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, Національний банк, Фонд держмайна, Державний антимонопольний комітет.

Держава здійснює інвестування тих галузей і виробництв, продукція яких має загальнонаціональний характер і які найближчим часом не підлягають приватизації, таких як оборонна галузь, окремі об'єкти загальнодержавної інфраструктури: магістралі, термінали тощо. Функції інвестора в соціальній сфері також поки що залишаються за державою.

При активізації інвестиційної діяльності держава може інвестувати кошти в розвиток виробництв, доцільність яких обґрунтовується необхідністю прискореного розвитку економіки. Таке інвестування здійснюється державою і на паритетних засадах з іншими інвесторами, включаючи іноземних.

Організаційні форми такої діяльності можуть бути різноманітні: консорціуми, концерни, холдинги, промислово-фінансові групи, корпоративізовані підприємства, публічні та приватні акціонерні товариства тощо.

З метою вдосконалення методів державної інвес-

тиційної політики при здійсненні фінансування державних інвестицій необхідно використовувати механізм державних замовлень і розміщення їх на конкурсній основі; оптимізувати структуру державних інвестицій і наданих державних гарантій; перейти до концентрації державних інвестицій для вузького кола пріоритетних програм. Сьогодні бюджетне фінансування в Україні має ряд недоліків, пов'язаних з обмеженістю бюджетних ресурсів, помилками у розподілі централізованих інвестицій, а також відсутністю контролю за їхнім використанням.

Стратегія децентралізованого регулювання характеризується більш опосередкованою участю держави в інвестиційному розвитку окремих організацій та суб'єктів господарювання. Це означає менший рівень централізації управління інвестиційними процесами з боку держави. Держава реалізує свою інвестиційну політику шляхом створення нововведень у державному секторі. З метою створення початкового попиту на нововведення державою виділяються відповідні ресурси. Для впровадження цієї стратегії передбачаються податкові пільги та інші преференції щодо інвестиційної діяльності.

У стратегії децентралізованого регулювання ініціатива переходить до суб'єктів господарювання. Держава використовує податкові та інші стимули для інвестиційного розвитку та створює сприятливі правові, інвестиційні, техніко-економічні умови для цієї діяльності. Найбільше розповсюдження стратегія отримала у США, Великобританії та інших країнах.

До форм опосередкованого впливу держави на інвестиційну діяльність можна віднести: державне кредитування, державні позики, роздержавлення і приватизацію, податкове регулювання, амортизаційну політику, державний лізинг, ліцензування і квотування, антимонопольні заходи, стандартизацію та ін. Засоби непрямого впливу держава реалізує через свої інституції як учасник інвестиційного процесу.

На макроекономічному рівні ефективна інвестиційна діяльність усіх суб'єктів визначає майбутнє економіки країни, оскільки зі збільшенням обсягів інвестицій та структури їх використання повинне відбуватися зростання обсягів валового внутрішнього продукту.

Грошово-кредитна державна політика також впли-

Таблиця 1. Основні показники інвестування вітчизняної економіки

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
1. ВВП у фактичних цінах, млн грн.	441452	544153	720731	948056	913345	1094607
2. Темпи зростання до попереднього року, %	102,7	107,3	107,9	107,9	85,2	119,8
3. Інвестиції в основний капітал у фактичних цінах, млн грн.	93096	125254	188486	233081	151777	150666,5
4. Темпи зростання до попереднього року, %	101,9	119,0	129,8	97,4	58,5	99,3
5. Річний розмір ПП, млн дол. США	2252,6	7843	4717	7935,4	6073,7	4436,6
6. Середній курс гривні до долара США*	5,12	5,05	5,05	5,27	7,79	7,94
7. Річний розмір ПП, млн грн.	11533,3	39607,2	23972,4	41819,6	47314,1	35226,6
8. Кумулятивні інвестиції, млн грн. (р.3+р.7)	104629,2	164861,2	212458,4	274900,6	199091,1	185893,1
9. Кумулятивні інвестиції, % ВВП	23,7	30,3	25,5	28,9	21,8	16,9
10. Інвестиції в основний капітал, % ВВП	21,1	23,0	26,2	24,6	16,6	13,8
11. Річний приріст ПП у загальному обсязі інвестицій, % (р.7/р.8)	11,0	24,0	11,3	15,2	23,7	18,9

* www.bank.gov.ua

ває на інвестиційні умови, регулюючи грошовий обіг і роботу банківської системи, яка, по суті, репродукує збільшення коштів у економічній системі. Головними інструментами грошово-кредитного регулювання є наступні:

1. Норми страхових резервів, які зобов'язані мати комерційні банки для покриття ризиків, тим самим сприяючи активному використанню коштів для кредитуван-

ня та інвестування.

2. Облікова ставка НБУ, за якою він продає кредитні ресурси комерційним банкам, збільшуючи чи зменшуючи обсяги кредитних джерел для фінансування інвестицій.

3. Операції на відкритому ринку з державними цінними паперами. Держава, встановлюючи вигідні умови (ціну або дивіденди), пов'язані з продажем і використанням своїх цінних паперів, стимулює їх придбання юридичними та фізичними особами і цим зменшує кількість вільних грошей, що можуть бути використані для кредитування інвестицій через банківську систему. І навпаки, знижуючи цінові і дивідендні умови державних цінних паперів, держава веде до стимулювання їх викупу

у юридичних і фізичних осіб. В останніх, у свою чергу, з'являються додаткові кошти, які через банківську систему або безпосередньо використовуються для фінансування інвестицій.

Змішана стратегія поширена в країнах із потужним державним сектором, відносно якого держава проводить активну інвестиційну політику, пряме та непряме регулювання. Що стосується приватного сектора, то

переважаючою виступає стратегія децентралізованого регулювання. Ця стратегія використовується у Франції, Швеції [6].

В Україні спостерігаються окремі риси кожної із наведених стратегій, але не можна стверджувати про домінування у чистому вигляді якої-небудь із наведених стратегій.

Держава здійснює управління інвестиційною діяльністю шляхом реалізації інвестиційної політики, котра базується на законодавчих, нормативних актах і заходах, що сприяють створенню позитивного інвестиційного клімату в країні. Інвестиційна діяльність являє собою сукупність практичних дій юридичних осіб, держави та громадян щодо реалізації інвестицій.

У сфері інвестиційної політики роль держави полягає у забезпеченні виконання таких основних

Таблиця 2. Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності за 2009–2010 роки [9]

	Освоєно (використано) інвестицій в основний капітал у 2010 р.			Освоєно (використано) інвестицій в основний капітал у 2009 р.		
	у фактичних цінах, млн грн.	у % до		у фактичних цінах, млн грн.	у % до	
		2009 р.	загального обсягу		2008 р.	загального обсягу
Всього	171091,9	99,4	100,0	151776,8	58,5	100,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	12230,8	116,5	7,2	9381,7	49,8	6,2
Рибальство, рибицтво	66,0	239,3	0,0	22,3	34,3	0,0
Промисловість	58558,2	90,5	34,3	57657,6	67,6	38,0
Будівництво	4966,2	82,2	2,9	5324,9	37,8	3,5
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	11829,6	74,8	6,9	14091,2	51,7	9,3
Діяльність готелів та ресторанів	3072,3	105,1	1,8	2589,0	72,1	1,7
Діяльність транспорту та зв'язку	29084,5	101,8	17,0	24555,1	66,7	16,2
Фінансова діяльність	2859,3	78,7	1,7	3358,8	64,6	2,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	37189,2	127,5	21,7	25677,6	47,2	16,9
Державне управління	1294,8	130,2	0,8	894,2	44,4	0,6
Освіта	1872,5	112,3	1,1	1484,3	56,9	1,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2753,9	129,2	1,6	1931,6	49,3	1,3
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	5314,6	98,0	3,1	4808,5	81,6	3,1

Таблиця 3. Капітальні інвестиції за регіонами України у 2009–2010 рр. [9]

Регіони України	Освоєно (використано) капітальних інвестицій у 2010 р.		Освоєно (використано) капітальних інвестицій у 2009 р.	
	млн грн.	у % до загального обсягу	млн грн.	у % до загального обсягу
Україна	189060,6	100,0	192878,0	100,0
Автономна Республіка Крим	8278,2	4,4	7044,4	3,7
Вінницька	4391,4	2,3	3333,6	1,7
Волинська	2017,0	1,1	2844,2	1,5
Дніпропетровська	15751,6	8,3	15898,5	8,2
Донецька	15324,3	8,1	16790,2	8,7
Житомирська	3947,3	2,1	3499,5	1,8
Закарпатська	2489,1	1,3	2429,3	1,3
Запорізька	8700,5	4,6	5890,0	3,1
Івано-Франківська	5135,8	2,7	4311,0	2,2
Київська	12622,7	6,7	12208,8	6,3
Кіровоградська	2852,2	1,5	3303,4	1,7
Луганська	6233,3	3,3	5646,3	2,9
Львівська	9646,0	5,1	8382,2	4,3
Миколаївська	4351,0	2,3	4909,4	2,5
Одеська	9886,0	5,2	12772,2	6,6
Полтавська	9278,1	4,9	9395,3	4,9
Рівненська	2715,9	1,4	3263,5	1,7
Сумська	2893,5	1,5	2786,7	1,4
Тернопільська	2427,8	1,3	1667,0	0,9
Харківська	9849,9	5,2	10446,9	5,4
Херсонська	2173,6	1,2	2653,7	1,4
Хмельницька	3424,3	1,8	4080,5	2,1
Черкаська	3385,1	1,8	3616,3	1,9
Чернівецька	2210,8	1,2	3040,8	1,6
Чернігівська	2289,2	1,2	2153,1	1,1
м. Київ	34919,1	18,5	38751,5	20,1
м. Севастополь	1866,9	1,0	1759,7	1,0

завдань: зростання ВВП; підвищення конкурентоспроможності національної економіки; комплексний розвиток різних видів економічної діяльності і регіонів [7, с. 10—29; 8, с. 22—29].

Пріоритетним завданням є досягнення норм інвестування по відношенню до ВВП. Як свідчить зарубіжний досвід, економічне зростання відбувається при досягненні інвестицій в економіку на рівні 25—30% ВВП. Тому такий норматив обрано, зокрема, в Росії, в якості рівня інвестиційної безпеки. Що стосується України, то кумулятивні інвестиції (внутрішні і зовнішні) в національну економіку в окремі роки (2006—2008 рр.) наближалися до цього рівня (табл. 1). Натомість внутрішні інвестиції тільки у 2007 р. досягли нижньої межі нормативу (26,2%), а потім демонстрували стійке зниження цього показника і становили у 2009 р. тільки 16,6% по відношенню до ВВП, тобто дефіцит становив близько 10% від ВВП. Що стосується зовнішніх інвестицій, то їх величина є незначною.

За даними 2005 р., прями іноземні інвестиції (ПІІ) становили лише 2,6% по відношенню до ВВП, у 2010 р. спостерігається деяке їх зростання до рівня 3,2% від ВВП, що свідчить про не досить сприятливий для іноземних інвесторів інвестиційний клімат. За останні три роки спостерігається значне падіння темпів приросту освоєних капітальних інвестицій в економіку України. Якщо у 2007 р. по відношенню до попереднього року вони зростали на 49,7%, у 2008 р. — на 22,1%, то у 2009 р. — навіть зменшилися на 29,1%

Левову частку капітальних інвестицій становлять вкладення в основний капітал (79,7% за 2010 р.), на другому місці — витрати, пов'язані з поліпшенням об'єкта (капітальний ремонт) (9,7% за 2010 р.), і на третьому — інвестиції в нематеріальні активи (3,7% за даними 2010 р.).

При цьому недостатньо високим є інвестиційний потенціал основного капіталу: наприклад, в Росії на початок 2009 р. в розрахунку на 1 жителя він становив 1 985,7 дол. США, а в Україні відповідно лише 634,8 дол. США.

Таке становище склалося внаслідок:

— незбалансованості організаційно-економічної структури промисловості, що характеризується низьким рівнем доданої вартості експортно орієнтованих підприємств;

— низького рівня роботи промислового сектора, який характеризується падінням обсягу реалізованої продукції, у тому числі продукції інноваційної;

— недостатньо високого рівня продуктивності праці і рентабельності;

— високих ризиків довгострокового інвестування, неприйнятної для більшості промислових підприємств вартості кредитних ресурсів;

— відсутності прогресивних організаційно-економічних форм взаємодії суб'єктів господарювання і відповідної інфраструктури інноваційно-інвестиційної діяльності.

Розв'язання цих проблем потребує вдосконалення форм державного регулювання інвестиційної діяльності і розробки відповідного методичного інструментарію оцінки соціально-економічних ефективності організаційно-економічних заходів державного регулювання інвестиційної діяльності в промисловості.

Індикатором інвестиційної активності може виступати такий вид діяльності, як будівництво. При зростанні економіки та сприятливому інвестиційному кліматі будівництво демонструє високі темпи зростання. Натомість при економічному спаді галузь демонструє найбільші темпи падіння діяльності і освоєння інвестицій. Цей висновок підтверджується даними табл. 2. У кризовому 2009 р. було освоєно інвестиції в основний капітал будівельної галузі порівняно з попереднім роком лише на рівні 37,8%, а у 2010 р. використано інвестицій по відношенню до 2009 р. вже на рівні 82,2%. За цими даними можна зробити висновок про те, що держава не сприяє комплексному розвитку окремих видів діяльності, адже розрив у розмірах інвестицій є значним і не має тенденції до вирівнювання.

Регіональна структура капітальних інвестицій національної економіки надана у табл. 3. В цілому по Україні і по всіх її регіонах у 2010 р. порівняно з минулим ро-

ком спостерігається значне зменшення освоєних інвестицій.

Лідером в освоєнні інвестицій виступає м. Київ, який має найбільші обсяги використаних капітальних інвестицій (у 2009 р. — 20,1%, у 2010 р. — 18,5%). На другому місці знаходиться Донецька область з обсягами освоєних інвестицій відповідно 8,7% і 8,1%, третє місце традиційно займає Дніпропетровська область, обсяги освоєних інвестицій становили у 2009 р. — 8,2%, а у 2010 р. дещо зросли до 8,3%. У 13 регіонах обсяги інвестицій за аналізовані роки не досягали 2%. Як у статистиці, так і в динаміці в розрізі регіонів спостерігається нерівномірність забезпечення і освоєння капітальних інвестицій, що пояснюється різним рівнем інвестиційної привабливості регіонів і недосконалістю виконання функцій державою із забезпечення оптимального розміщення і використання інвестицій у регіонах.

Основними причинами виникнення проблеми низької інвестиційної активності суб'єктів національної економіки, як зазначено в Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011—2015 роки [8], є:

- несприятливі умови для інвестування, зокрема недосконале законодавство з питань захисту права власності, адміністрування податків, отримання у власність земельних ділянок, провадження підприємницької діяльності та здійснення контролю за нею;

- недостатній рівень державної підтримки інвестиційної діяльності, неналежним чином розвинута система підготовки інвестиційних програм і проектів для надання державних інвестицій;

- нерозвинутість інвестиційного ринку та інфраструктури;

- відсутність дієвих механізмів державно-приватного партнерства в інвестуванні.

Також низька інвестиційна активність пов'язана з недосконалістю державної інвестиційної політики, прогалинами в інвестиційному законодавстві, відсутністю належного інституційного забезпечення розвитку інвестиційного ринку, його інструментів і, як наслідок, недостатнім обсягом внутрішніх та зовнішніх інвестицій.

На інвестиційну активність у 2008—2009 рр. вплинула світова фінансово-економічна криза. Високий інфляційний тиск та низька конкурентоспроможність економіки призвели до зниження інвестиційної привабливості країни. Погіршують інвестиційний клімат в Україні і експертні оцінки провідних аналітиків глобальної фінансової інформації щодо перспектив розвитку української економіки.

Темпи розвитку економіки України залежать від обсягу внутрішніх та зовнішніх інвестицій для реалізації інвестиційних проектів розвитку вітчизняного високотехнологічного виробництва і зростання частки високотехнологічного експорту в результаті формування та реалізації ефективної результативної інвестиційної політики, спрямованої на підтримку науково-технічної та інноваційно-технологічної діяльності для прискорення капіталізації суб'єктів економічної діяльності та модернізації виробництва без негативних макроекономічних наслідків, розв'язання програмним методом проблеми низької інвестиційної активності.

Література:

1. Інноваційна стратегія українських реформ / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко. — К.: Знання України, 2002. — 326 с.
2. Сучасний тлумачний словник української мови / За заг. ред. В.В. Дубічинського. — Х.: Видавн. дім "Школа", 2006. — 1008 с.
3. Волощук Л.О. Активізація інноваційно-спрямованого інвестування у промисловості України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.02.02 / Л.О. Волощук / НАН України. Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. — О., 2004. — 20 с.
4. Алейнікова О.В. Економічна політика інноваційного розвитку держави в ринкових умовах: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.01.01 / О.В. Алейнікова. — Д.: Дніпропетр. держ. аграр. ун-т, 2004. — 20 с.
5. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. — Харків: Константа, 2006. — 272 с.
6. Леонтьев Л.И. Опыт стимулирования инновационной деятельности за рубежом / Л.И. Леонтьев // Инновации. — 2003. — № 4. — С. 11—13.
7. Сухоруков А.І. Принципи інвестиційної політики України // Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку національної економіки: Зб. наук. пр. / Ред. кол.: А.І. Сухоруков (відп. ред.) та ін. — К.: НАН України. Об'єдн. ін-т економіки. — 2004. — 234 с.
8. Концепція Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011—2015 роки: Розпорядження КМУ від 29 вересня 2010 р. № 1900-р. — Режим доступу: // www.rada.gov.ua
9. Закон України "Про інвестиційну діяльність" від 18 вересня 1991 р. №1560 // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — №47. — Ст. 646.
10. Закон України "Про режим іноземного інвестування" від 19.03.1996 р. №93/96-ВР // Закони України. — К., 1997. — Т. 10. — С. 119—124.
11. Закон України "Про лізинг" від 16.12.1997 р. №723/97-ВР // Закони України. — К., 1998. — Т. 13.
12. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 04.07.2002 р. № 40-ІУ // Голос України. — 2002. — 9 серпня. — С. 10.
13. Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" від 23.02.2006 №3480-ІУ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — №31. — Ст. 268.
14. Закон України "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)" від 15.03.01 №2299-ІІІ.
15. Головаха Е. О переходе от ожидания к разочарованию и угрозе ориентации на фашизоидного лидера // Час. — 2005. — 22 жовт. (№ 1). — С. 29.
16. The Global Competitiveness Report 2009—2010. — Режим доступу: www.weforum.org/pdf/GCR09/GCR20092010fullreport.pdf
17. Гальперин В.М. и др. Макроэкономика: учебник / Под общ. ред. Л.С. Тарасевича. — СПб.: Экономическая школа, 1994. — 220 с.
18. Парцхаладзе Л. Інвестиційний клімат України: глобальне потепління // Дзеркало тижня. — 2004. — 24—30 лип. (№29). — С. 15.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2011 р.